ISHNI SUDGA QADAR YURITISHDA RAQAMLI DALILLARDAN FOYDALANISH ALGORITMI

Badalboyev Feruz Yusufovich

O‘zbekiston Respublikasi IIV Tashkiliy departament boshlig‘i o‘rinbosari, Yuridik ta’minlash boshqarmasi boshlig‘i

заместитель начальника Организационного департамента МВД РУз., начальник Управления юридического обеспечения

Deputy Head of the Organizational Department, Head of the Legal Support Department of the MIA of the Republic of Uzbekistan

Annotatsiya. *Maqolada raqamli dalillarning jinoyat-protsessual jarayondagi o‘rni va ahamiyati, ularni to‘plash, saqlash, tahlil qilish hamda taqdim etishning nazariy va protsessual jihatlari yoritilgan. Raqamli kriminalistika sohasida qo‘llaniladigan innovatsion texnologiyalar tahlil qilinib, ularning tergov samaradorligiga ta’siri ko‘rsatilgan. Shuningdek, xorijiy mamlakatlar qonunchiligida raqamli dalillarni tartibga solish tajribasi va milliy qonunchilikni takomillashtirish yo‘nalishlari ko‘rib chiqilgan.*
Kalit so‘zlar: *raqamli dalillar, raqamli kriminalistika, algoritm, ishni sudga qadar yuritish, innovatsion texnologiyalar, xesh-funksiya, blokcheyn, biometrik identifikatsiya.*

ALGORITHM FOR USING DIGITAL EVIDENCE IN PROCEEDING A CASE TO COURT

Abstract. *The article highlights the role and significance of digital evidence in criminal procedure, as well as the theoretical and procedural aspects of its collection, storage, analysis, and presentation. Innovative technologies used in the field of digital forensics are analyzed, and their impact on the effectiveness of the investigation is shown. The experience of regulating digital evidence in the legislation of foreign countries and areas for improving national legislation were also considered.*
Keywords: *digital evidence, digital forensics, algorithm, pre-trial proceedings, innovative technologies, hash function, blockchain, biometric identification.*

Bugungi kunda jamiyatni raqamlashtirish jarayonlari barcha sohalar kabi huquqni muhofaza qilish organlari faoliyatiga ham ta’sir etmoqda. Jinoyatlarni tergov qilish va isbotlash jarayonida raqamli dalillardan foydalanish masalasi nazariy va amaliy jihatdan dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Jumladan, sudga qadar ish yuritish bosqichida raqamli dalillar bilan ishlash algoritmini belgilash orqali ularning haqiqiyligi va ishonchliligini ta’minlash mumkin.

Ishni sudga qadar yuritishda raqamli dalillarni to‘plash, tahlil qilish, saqlash va taqdim etish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organlar, surishtiruvchi va tergovchilarga katta hajmdagi ma’lumotlar bilan ishlash, yashirin aloqalarni aniqlash va olingan ma’lumotlarning ishonchliligini ta’minlash imkonini beradi.

Zamonaviy sharoitda rivojlanayotgan raqamli kriminalistikada ishni sudga qadar yuritish jarayonida turli innovatsion texnologiyalar va ulardan foydalanish taktikasi qo‘llanilmoqda.

Texnologiya tizimli, ijodiy, texnik fikrlashni shakllantirishga va ishlab chiqarish muammolarini hal qilishda nostandart texnik g‘oyalarni yaratish qobiliyatiga qaratilgan yo‘nalishdir [1].

S.S. Yagyadjik ta’kidlaganidek, «innovatsion texnologiyalar – bu zamonaviy ijtimoiy-madaniy sharoitda bolaning shaxsiy rivojlanishidagi dinamik o‘zgarishlar orqali ijobiy natijaga erishishga qaratilgan o‘qitish usullari, metodlari, yo‘llari va tarbiyaviy vositalar tizimi» [2].

Raqamli kriminalistika (Digital Forensics) raqamli dalillarni olish, saqlash, tahlil qilish va taqdim etish uchun ilmiy va texnologik usullarni qo‘llaydigan maxsus sohadir. Ishni sudga qadar yuritishda innovatsion texnologiyalar tergovning samaradorligi va aniqligini sezilarli darajada oshirish imkonini beradi.

«Raqamli kriminalistika» va «raqamli dalillar» tushunchalari o‘zaro bog‘liq bo‘lib, raqamlashtirish jinoyatlarni tergov qilish va huquqiy muammolarni hal qilish sohasida asos hisoblanadi.

Raqamli dalillar binar kod (0 va 1) ko‘rinishida mavjud. Ular quyidagi xususiyatlarga ega: 1) o‘zgaruvchanlik (volatility): jismoniy dalillardan farqli o‘laroq, raqamli ma’lumotlar osongina o‘zgartirilishi, o‘chirilishi yoki yo‘q qilinishi mumkin, ba’zan hatto beixtiyor ravishda; 2) latentlik (latent): raqamli dalillarni ko‘pincha oddiy ko‘z bilan ko‘rib вщlmaydi, ularni aniqlash, ajratib olish uchun maxsus usullar talab etiladi; 3) keng tarqalganligi: turli xil qurilmalar va joylarda (kompyuterlar, qattiq disklar, SSD, tezkor xotira (RAM) topilishi mumkin; 4) raqamli (mobil) qurilmalar: (smartfon, planshet, uyali telefon va boshqa gadjetlar) shaklida mavjud bo‘ladi; 5) tarmoq qurilmalari: (serverlar, marshrutizatorlar, kommutatorlar) ko‘rinishida bo‘ladi; 6) bulutli xotiralar: ya’ni bulutli provayderlar (Google Drive, Dropbox, iCloud) serverlaridagi ma’lumotlar shaklida uchraydi; 7) Internet buyumlari: (IoT) qurilmalari (aqlli soatlar, fitnes-trekerlar, aqlli maishiy texnika, ulangan avtomobillar); 8) olinadigan tashuvchilar:

USB-fleshkalar, xotira kartalari, tashqi qattiq disklar shaklida uchraydi; 9) kommunikatsiyalar: (elektron pochta, messenjerlardagi xabarlar, SMS, qo‘ng‘iroqlar yozuvlari) ko‘rinishida bo‘ladi; 10) log-fayllar: tizim va ilovalar faoliyati yozuvlarini o‘z ichiga oladi.

Raqamli kriminalistikaning maqsadi ish bo‘yicha haqiqatni aniqlashga yordam beradigan dalillarni topish, qayta ishlash va taqdim etishdan iborat. Raqamli dalillarning tadqiqot obyekti raqamli kriminalistika mutaxassislari ishining asosiy natijasi hisoblanadi [3].

Shunday qilib, raqamli kriminalistika texnologik jarayon sifatida raqamli ma’lumotlar bilan ishlashda ishonchli va ilmiy asoslangan yondashuvni ta’minlaydi, qo‘lga kiritilgan ma’lumotlarni yuridik ahamiyatga ega dalillarga aylantiradi.

Innovatsion axborot-raqamli texnologiyalar yordamida ma’lumotlarni ajratib olishning ilg‘or usullari va vositalari mavjud. Ularga quyidagilar kiradi: bulutli kriminalistik vositalar (Cloud Forensics Tools), bulutli saqlash joylaridan (Google Drive, Dropbox, iCloud) ma’lumotlarni qonuniy va yaxlit olish uchun maxsus dasturiy ta’minot va metodologiyalar, SaaS ilovalari (Microsoft 365, Salesforce), korporativ bulutli xizmatlar. Bu sohadagi innovatsiyalar API cheklovlarini chetlab o‘tish, taqsimlangan ma’lumotlar bilan ishlash va dinamik muhitda yaxlitlikni ta’minlashni o‘z ichiga oladi.

Raqamli texnologiyalar rivojlanishining hozirgi sharoitida raqamli daliliy ma’lumotlarni o‘zgartirishdan himoya qilish, uning yaxlitligi va o‘zgarmasligini ta’minlash uchun nusxalash va takrorlash kafolatlari ishlab chiqilgan. Bundan tashqari, ma’lumotlarni olish joyida ham, huquqni muhofaza qilish organlari infratuzilmasining idoraviy axborot tizimida ham saqlash talabi mavjud. O‘zgartirishning oldini olishning eng aniq va ishonchli usullaridan biri xesh-funksiyani (hash value) hisoblash bo‘lib, u xesh-funksiyaning chiqish natijasi bo‘lgan bitli satrni ifodalaydi[4]. Xesh-

funksiyalarni qo‘llash raqamli (elektron) hujjatlarni belgilangan bitlar sonigacha siqish imkonini beradi, ya’ni tegishli hujjatlarning noyob «daktiloskopik izini» hisoblash mumkin bo‘ladi. Bu iz axborotni identifikatsiyalash va o‘zgartirmaslikni tekshirish uchun ishlatiladi [5].

Dalillarni tekshirishda asl nusxaning nazorat raqamlari va raqamli daliliy axborotning nusxalari taqqoslanadi, ular tekshirish paytida bir-biriga mos kelishi kerak. Yuqorida keltirilgan standartda dalillarni olishning ishonchli usulini yaratish va ta’minlash uchun raqamli ma’lumotlarni 128 bitli MD5 xeshlash algoritmiga asoslangan usul bilan saqlash taklif etiladi. Bu usul, o‘z vazifasiga ko‘ra, barmoq izi bo‘yicha raqamli imzo o‘rnini bosadi. Xeshlash algoritmining kriminalistik ahamiyati shundaki, u raqamli faylning belgilangan uzunlikdagi noyob «izini» olish imkonini beradi. Bu «iz» olingan hujjatning raqamli (elektron) shaklda identifikatsiyalash xususiyati hisoblanadi [6].

Xesh-funksiyalardan foydalanishning qo‘shimcha kafolati sifatida hosil qilingan izning bir necha nusxasi (ikki-uchta) turli raqamli axborot tashuvchilarda va qurilmalarda saqlanadi. Masalan, bir nusxasi tintuv bayonnomasi nusxasiga o‘xshash tarzda olib qo‘yilgan ma’lumot egasida qolishi, ikkinchisi esa huquqni muhofaza qiluvchi organ serverida yoki raqamli platformada saqlanishi mumkin. Ushbu texnik tartib-taomillar elektron daliliy ma’lumotlarni identifikatsiyalash muammolarini to‘liq hal qiladi.

Daliliy axborotni qayd etishning raqamli usulini tan olish masofadan turib isbotlashning imkoniyatlari va istiqbollarini ochib beradi. Ayniqsa, koronavirus pandemiyasi, karantin va izolyatsiya davrida bu muammo yanada dolzarb bo‘ldi. Tergovni raqamli onlayn shaklda amalga oshirish zarurati paydo bo‘ldi, bu esa vaqt o‘tishi bilan an’anaviy qog‘oz shaklini almashtirishi mumkin. Jinoyat ishlari bo‘yicha masofadan turib ish yuritish anchadan beri videokonferensaloqa tizimlaridan foydalanish orqali amalga oshirilib kelmoqda. Qolaversa, dastlabki tergov bosqichida protsessual harakatlarni o‘tkazishda videokonferensaloqa texnologiyasini kengaytirish jarayoni ham kuzatilmoqda.

Raqamli dalillarga huquqiy maqom berish boshqaruv, ma’muriy, axborot-texnologik, tezkor-qidiruv, texnik-kriminalistik va jinoyat-protsessual dalillash faoliyatining axborot imkoniyatlarini birlashtirish imkonini beradi. Huquq sohalari va huquqni qo‘llash faoliyati turlarining integratsiyasi jinoyat-protsessual isbotlashning kumulyativ samarasini ta’minlaydi [7]. Axborot imkoniyatlarini birlashtirish raqamli platformalarni joriy etish orqali amalga oshiriladi, chunki ular raqamli formatda ham ichki, ham idoralararo hamkorlikni ta’minlash uchun eng maqbul kompleks innovatsion axborot-raqamli texnologiyalardir. Raqamli platformalardan foydalanish natijasida avtomat-lashtirilgan rejimda axborot almashinuvining yangi shakli va mazmuni shakllanadi, bu esa inson omilining sekinligini kamaytiradi. Dastlabki tergovni olib borishda qo‘llaniladigan innovatsion raqamli texnologiyalar axborot almashinuvi tezligini oshiradi. Huquqni muhofaza qilish organlari faoliyati amaliyotini o‘rganish raqamli platformalarni yaratish tendensiyalarini ko‘rsatmoqda. Raqamli platformalardan foydalanish qog‘oz shaklidagi ish yuritishni raqamli (elektron) hujjat aylanishiga o‘tkazishi lozim.

O‘zbekiston Respublikasining amaldagi Jinoyat-protsessual kodeksiga «raqamli dalil» tushunchasining kiritilishi dalillarni to‘plashda avtomatlashtirishning eng oqilona usuli sifatida sun’iy intellekt va katta ma’lumotlardan foydalanish istiqbollarini ochadi. Sun’iy intellekt, raqamli platformalar bilan birga, uyali aloqa tarmoqlari, navigatsiya tizimlari, axborot tizimlari va ma’lumotlar bazalaridan ma’lumot to‘plash bo‘yicha isbotlash faoliyatida avtomatlashtirish va robotlashtirishning yangi davrini boshlab beradi.

Barcha turdagi raqamli ma’lumotlar banklarini tadqiq qilishni avtomatlashtirish ichki ishlar organlarining kriminalistik ro‘yxatga olish va hisobga olishning axborot-tahliliy imkoniyatlarini

sezilarli darajada oshiradi. Bu esa raqamli ma'lumotlarni avtomatik qayta ishlash yondashuvlari, vositalari va usullari majmuasi orqali katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash imkonini beradi. Ushbu virtual ma'lumotlar katta miqdordagi turli xil, shu jumladan tarqoq yoki zaif bog'langan axborot manbalaridan oqilona vaqt ichida qo'lda qayta ishlash mumkin bo'lmagan hajmda olinadi.

Raqamli dalillar tufayli isbotlash kelajakda shaxsni, axborot-texnologik qurilmalarni, odamlarning harakatlarini, hodisalarni va natijalarni identifikatsiyalash jarayoniga aylanadi [8]. Identifikatsiyalash uchun raqamli identifikatorlar, shaxsning raqamli profili, raqamli platformalar, idoralararo hamkorlik tizimi, kriminalistik ro'yxatga olish hisoblari va avtomatik ro'yxatga olishning boshqa turlariga asoslangan raqamli usullardan foydalaniladi.

Foydalanuvchilarni aniqlash maqsadida huquqni muhofaza qiluvchi organlar va sudlar o'rtasidagi idoralararo hamkorlik va ishning samaradorligini ta'minlash uchun raqamli platformalarda Yagona identifikatsiya tizimini joriy etish maqsadga muvofiq [9].

O'zbekistonda shaxsga doir biometrik ma'lumotlarga ishlov berish, shu jumladan ularni to'plash va saqlash, tekshirish hamda shaxsni biometrik identifikatsiya qilish maqsadida jismoniy shaxsning taqdim etilgan biometrik shaxsga doir ma'lumotlariga muvofiqlik darajasi to'g'risidagi axborotni uzatishni ta'minlaydigan yagona biometrik tizim ishlab chiqilgan [10]. Yagona biometrik tizim, axborot texnologiyalaridan foydalangan holda, insoning DNK, yuz, barmoq izlari, ovoz, imzo, shaxsni tasdiqlovchi hujjatlar kabi belgilar bo'yicha eng tez aniqlash imkonini beradi.

Raqamli dalillardan foydalanish isbotlashning axborot-texnologik rejimini, jinoyatlarni ochish va tergov qilishning yangi strategiyalarini shakllantirish istiqbollarini ochib beradi. Yangi tartibning shakllanishi «hujjatlardan ma'lumotlarga» o'tishdan dalolat beradi, bu esa qog'oz hujjat aylanishini raqamli shaklga o'tkazadi. Jamiyatning yangi raqamli tuzilishida hujjat aylanishining istiqbolli texnologiyasi kontekstga bog'liqlik tamoyiliga asoslangan blokcheyn texnologiyasidir. Bunday texnologiyadan foydalanilganda elektron hujjatlarning haqiqiyligi, ishonchliligi, o'zgarmasligi va xavfsizligi ta'minlanadi.

Jinoyat protsessida isbotlash institutining muhimligi va ko'p qirraliligini, olimlar va amaliyotchilar tomonidan jinoyat-protsessual qonunchilikni zamonaviylashtirishga urinishlarni hisobga olgan holda, raqamli texnologiyalar bilan bog'liq vazifalarni hal qilish uchun tegishli protsessual harakatlar algoritmini ishlab chiqish zarur. Bu raqamli dalillarning moddiy kelib chiqishi, ularni aniqlash, qayd etish va baholashning o'ziga xos xususiyati bilan bog'liq. Bunda, shuni yodda tutish kerakki, sudga qadar ish yurituviga raqamli texnologiyalarni joriy etishning nazariy-huquqiy asoslarini o'rganish va shakllantirishni jadal rivojlanayotgan innovatsion axborot-raqamli texnologiyalarga moslashtirish zarur. Buning uchun quyidagilar kerak: raqamli voqelik sharoitida jinoyat-protsessual isbotlash jarayoni tushunchasi va mazmunini anglash; jinoyat ishlari bo'yicha isbotlashni raqamlashtirishning mohiyatini aniqlash; mamlakatimizda ishni sudga qadar yuritish jarayonida raqamli texnologiyalarni joriy etishni huquqiy tartibga solishni takomillashtirishning o'ziga xos xususiyatlari va yo'nalishlarini ko'rib chiqish.

Ilmiy tadqiqotlarda raqamli dalillardan foydalanishning universal, ko'p qirrali mohiyatiga bir necha bor e'tibor qaratilgan. Masalan, S.B.Rossinskiy turli ma'lumotlarni bilish va tegishli qarorlarni asoslash mohiyatini belgilaydigan gnoseologiya va formal mantiq qonuniyatlariga asoslangan jinoyat-protsessual isbotlashning kompleks, sintetik tabiati mavjudligini to'g'ri ta'kidlaydi [11].

V.Yu. Stelmax «isbotlash jinoyat-protsessual faoliyatning o'zagi, yadrosi» ekanligini asosli ravishda ko'rsatib o'tgan [12]. Darhaqiqat, isbotlash (bizning holatimizda raqamli texnologiyalar sohasidagi isbotlash) bilishning ajralmas qismi bo'lib, u jinoyat-protsessual qonun hujjatlari bilan tartibga solinadi va qat'iy belgilangan qoidalar va tartib-taomillar doirasida amalga oshiriladi.

Isbot qilish jarayonining mazmuni uning huquqiy tabiati, retrospektiv xarakteri va ko‘p qirrali mohiyatidan kelib chiqadi. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat protsessual kodeksining 85-moddasiga muvofiq, isbot qilish ishni qonuniy, asosli va adolatli hal qilish uchun ahamiyatga ega bo‘lgan holatlar to‘g‘risidagi haqiqatni aniqlash maqsadida dalillarni to‘plash, tekshirish va baholashdan iborat. A.V.Smolinning fikricha, isbotlash izlanishli va mantiqiy xususiyatga ega [13].

Jinoyat ishlari bo‘yicha isbot qilish nazariyasi va huquqiy tartibga solish muammolariga bag‘ishlangan fundamental tadqiqotlardan birida isbot qilish – bu bilishning ajralmas elementi bo‘lib, uning maqsadi dalillarni to‘plash va tekshirish bo‘yicha amaliy harakatlar tizimiga kirib borish ekanligi ta’kidlangan [14]. A.I. Trusovda ham shunga o‘xshash fikr mavjud, u isbotlashni «insonlarning bilish faoliyatining bir turi» [15] deb hisoblaydi. O‘z navbatida, A.V.Rudenko dalillarni baholovchi shaxslar ularni baholashda shaxsiy mantiqiy va psixologik xususiyatlariga asoslanadi [16], degan fikrni ilgari suradi.

Tergov va surishtiruv organlari xodimlari orasida o‘tkazgan so‘rovimiz ularning aksariyati dalillarni to‘plash, tekshirish va baholash tartibi haqida yuzaki tushunchaga ega ekanini ko‘rsatdi. Bu, ayniqsa, virtual xususiyatga ega bo‘lgan raqamli dalillarni to‘plash, tekshirish va baholash tartibiga taalluqlidir. Raqamli dalillarning an’anaviy dalillardan farqi haqidagi savolga so‘rovda ishtirok etganlarning 88 foizi ularning kelib chiqishi axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan bog‘liq, deb javob berishgan. Axborot texnologiyalari sohasidagi mutaxassislarning 86 foizi raqamli dalillarning tabiatini to‘g‘ri aniqlagan bo‘lsa-da, o‘zaro ta’sir algoritmi haqida yuzaki tasavvurga ega bo‘lgan va faqat 45 foizigina bunday turdagi o‘zaro ta’sirning xususiyatlarini bilgan.

Yuqorida keltirilganlardan xulosa qiladigan bo‘lsak, bugungi kunga kelib raqamli dalillar jinoyat protsessining ajralmas qismiga aylanib ulgurdi, ularni to‘plash va saqlashda innovatsion texnologiyalardan foydalanishni zamonning o‘zi taqozo etmoqda. Milliy qonunchilikda “raqamli dalillar” tushunchasini yanada aniqlashtirish, ularni avtomatlashtirilgan tartibda yig‘ish va taqdim etish mexanizmlarini joriy qilish maqsadga muvofiq. Shu bilan birga, xalqaro tajribadan kelib chiqqan holda, blokcheyn va sun’iy intellekt texnologiyalarini tergov amaliyotiga integratsiya qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan manbalar / References

1.Далингер В.А. Инновационные педагогические технологии -проводники новых образовательных стандартов // Международный журнал экспериментального образования. – 2014. – № 3–2. – С. 167–169.
2. Ягяджик С. С. Виды инновационных технологий и их характеристики // Молодой ученый. – 2016. – № 23 (127). – С. 548-551.
3. Д. Ю. Русанова Цифровая криминалистика: возможности и перспективы развития // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. – 2019. – №12–4. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovaya-kriminalistika-vozmozhnosti-i-perspektivy-razvitiya (дата обращения: 30.08.2025).
4. Пастухов П. С. (2022b). Цифровая идентификация личности. В книге: Т. П. Подшивалов, Е. В. Титова, Е. А. Громова (ред.). Право цифровой среды: Монография (с. 625-632). – Москва: Проспект, 2015. https://elibrary.ru/zomcik
5. Пастухов П. С. (2022a). Новые подходы к информационному обеспечению уголовно-процессуальной деятельности. В сб. Т. В. Евтух, Л. Ю. Мхитарян и др. (ред. кол.), А. Н. Самойлов (отв. ред.), С. А. Котова (отв. за вып.), Государственное и муниципальное управление в России: состояние, проблемы и перспективы: материалы Всерос. науч.-практ. конф., г. Пермь, 17 ноября 2022 г. (с. 139-143).
6. Мусаев Г. (2023). Цифровые доказательства как направление в расследовании преступлений. Общество и инновации, 4(4), 132–138. https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol4-iss4-pp132-138
7. Поздняков А. Н. Оперативно-розыскная деятельность в цифровом мире и ее процессуальная ценность // Закон и право. – 2021. – №9. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/operativno-rozysknaya-deyatelnost-v-tsifrovom-mire-i-ee-protsessualnaya-tsennost (дата обращения: 30.08.2025).
8. Кахрамонов А. (2024). Инструменты цифровой криминалистики . Наука, инновации и образование: ключевые векторы общественного прогресса, 1(1), 84–98. извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/science-innovation-education/article/view/47710
9. Юань И. (2017). Проблемы рассмотрения доказательств по новому УПК КНР. Социально-политические науки, 3, 137–138.
10. Югай Л.Ю. Использование методов биометрической идентификации в раскрытии и расследовании преступлений: Учебное пособие. – Т.: Академия, 2023. – 134 с.
11. Россинский С..Б. Размышления о сущности доказывания в уголовном судопроизводстве // Lex russica. – 2020. – № 9(166). – С. 64.
12. Стельмах В. Ю. Система средств доказывания в досудебных стадиях уголовного процесса: проблемы теории, нормативного регулирования и практики: Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. – Екатеринбург, 2021. – С. 4.
13. Уголовно-процессуальное доказывание: теория, практика, методология / А. Ю. Афанасьев, А. А. Зайцев, С. А. Лубин, А. В. Смолин. – М.: Юрлитинформ, 2021. – С. 70.
14. Шейфер С.А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования. – М.: Норма, 2008. – С.21.
15. Трусов А.И. Основы теории судебных доказательств: (Краткий очерк). – М.: Госюриздат, 1960. С. 8.
16. Руденко А. В. Содержательная логика доказывания: Монография. – М., 2014. – С.151.